

## Het kwaad in de mens

Twee overbekende verhalen over het kwaad in de mens : het verloren paradijs en de broedermoord. En over de gevolgen van het kwaad : schaamte en schuld. Ze volgen direct op het scheppingsverhaal, waar de Geest de chaos te lijf gaat en een wereld schiept die goed is, zelfs zeer goed. De Joods-Christelijke traditie ziet in deze verhalen dan ook een poging om te antwoorden op de grootste vraag waarmee de mensheid vanaf den beginne opgescheept zit : waarom dan toch chaos en kwaad in deze goede wereld? Waarom chaos en kwaad in ons mensen? Veel geleerden denken dat het deze vraag naar het kwaad is geweest, en niet de vraag naar God, die aan de oorsprong staat van de godsdiensten in deze wereld. Hoe dan ook, God heeft nooit iemand gezien, het kwaad daarentegen is levensgroot zichtbaar, tastbaar, in ons midden, in onze eigen harten. Daar kan geen optimistische spiritualiteit iets aan veranderen. Er zijn in de geschiedenis steeds weer denkers die menen dat de mens van nature goed is. Zij hebben het fout, of liever : half fout. We zijn het allebei, goed én fout : we moeten daarom steeds opnieuw kiezen tussen die twee, ons vrij maken om te kunnen kiezen. Wie weet heeft van Auschwitz toen, en van Isis nu, beseft pijnlijk dat het kwaad in ieder van ons op de loer ligt en het te vaak wint van het goede.

Onze God - wat we verder ook over Haar of Hem denken - heeft het kwaad niet gewild. Wie over het 'mysterie van het kwaad' nadenkt, kan God waarschijnlijk het beste 'het mysterie van het goede' noemen. In dat goddelijk mysterie, om met Paulus te spreken, proberen wij hier 'te leven, te bewegen, te zijn'. Dat is de zonnige kant van de theologie, van geloof. Die zon schijnt niet in de twee verhalen van vandaag. In dat over Kain en Abel horen we God, als een vader, een vriend, Kaïn waarschuwen vóórdat deze zijn verschrikkelijke daad begaat : 'Waarom ben je zo kwaad, waarom kijk je zo donker?[...] Jij moet sterker zijn dan de zonde'. God als de stem van het geweten. Maar bij Kaïn helpt het niet. Zijn daad zal een symbool worden voor alle moorden die er sedertdien door mensenhand gepleegd zijn, en voor alle oorlogen die er tussen volkeren gevoerd zijn. In Gods ogen zijn volkeren immers ook broeders.

Om echt beter te begrijpen wat er met Kaïn en Abel aan de hand is, hebben we de andere kant van dit tweeluik over het kwaad nodig : de verdrijving uit het paradijs. In die even sprookjesachtige als diepzinnige vertelling kloppen natuurlijk een paar dingen niet. Je kunt je bijvoorbeeld afvragen waarom die goede God het bijna sadistische plannetje opvat om in zoiets perfects als een paradijs die valstrik van een boom te planten? Natuurlijk willen onze eerste ouders net als wij weten wat goed is en wat kwaad. Natuurlijk gaat het mis. Hoe dan ook, wat het verhaal vooral duidelijk wil maken is dat er ooit zoiets als een oorspronkelijke, paradijselijke eenheid van God en mens geweest moet zijn, en dat deze verbroken is. Wat die eenheid van het begin geweest kan zijn benadert de Bijbel, met name in de psalmen, graag door deze te vergelijken met de oorspronkelijke eenheid van moeder en kind. In de paradijselijke schoot van de moeder heeft ook het kind nog geen kennis van goed en kwaad. Toch wil en moet het de wereld van goed en kwaad in. Het moet immers groeien en het leven straks door kunnen geven aan anderen. De eenheid met god de moeder wordt in weëen en geschrei verbroken. Maar de moeder blijft er bij, met haar handen, haar ogen, haar liefde : geen vragen nog, geen oordeel, alleen aandacht, alleen zorg... De theologie leert ons dat de oudste godsbeelden moederbeelden zijn geweest. De vaderlijke, Bijbelse God is van latere datum. Ook hij is natuurlijk hard nodig om vaart in het leven te zetten, maar wat wil een

mensen in den beginne anders dan een goede moeder? Wat willen wij allemaal een leven lang meer dan bij zo'n God te zijn? Naar die weelde blijven we terug én vooruit verlangen! 'God is de Ene in overvloed' (Eckhart)

Alles waar wij mensen naar streven, in ons leven en liefhebben, in ons werken en op vakantie gaan, is iets van die verloren eenheid te herstellen, samen te zijn, vrede te stichten, een stad te bouwen, een waarachtige samenleving te stichten : geloof in eenheid door alle verschillen en anders-zijn heen, hoop op eensgezindheid, op eenwording tussen volkeren. Verlangen wij allen niet in de eerste plaats en steeds opnieuw naar liefde die niet uiteenvalt, niet opraakt maar groeit naar meer intimiteit, meer eenheid? Daar moeten we het een leven lang van hebben, ook al lijkt het vaak te mooi om waar te zijn. Er zit immers een worm in de appels die wij elkaar te eten geven. Het kwade hoort stevast bij het goede. Schepping en chaos : met beide moeten we leven. De levenswet is steeds weer : kiezen.

Die verloren, of liever verborgen en weer waar te maken eenheid in de wereld is ondertussen wel Gods grootste geschenk aan de mensheid: het is de scheppende kracht in en om ons heen die in de Bijbel, nog vóór de verhalen over het kwaad, Gods eigen Geest genoemd wordt. In onze traditie is die kracht Heilige Geest gaan heten, de goede geest die de kwade geest die in de chaos huist te lijf gaat, deze tot de orde roept. Die mysterieuze kwade geest die wij allemaal kennen, zoekt geen eenheid met de ander, maar alleen zichzelf, is geslotenheid, angst, jalousie. Het is die geest die Kain hier overheerstert. We noemen het 'kwade geest' - in ons verhaal is het de slang, elders heet het de duivel, of Mephisto - in feite is het vooral het vermogen van ons mensen om 'nee' te zeggen tegen de goede, de heilige geest die wij hier God noemen. Zij of Hij leert ons : uit eenheid ben je geboren, eenheid zul je blijven nastreven, alleen eenheid met de ander, met zoveel mogelijk anderen zal je tot heil en vreugde zijn. Door de buitenkant van mensen en dingen heen doet die geest ons zien hoe alles met alles verbonden is, deel uitmaakt van eenzelfde oergrond. De geest is niet alleen het geheim van onze ziel maar van de gehele schepping. Dat geheim is groot, we leven er in, we leven er van, we leven er door.

In onze dagen wordt ieders persoonlijk beleving van die geest van eenheid ook wel 'empathie' genoemd, of 'compassie' : het verlangen, de wil en inzet om de ander van binnenuit te kennen, met hem of haar mee te voelen, mee te lijden. Het gaat daarbij niet zozeer om echte kennis : het is al moeilijk jezelf een beetje te kennen, laat staan een ander mens. Empathie is vooral openheid naar de ander toe, in wiens schoenen we af en toe proberen te staan, het is de gerichtheid van een open blik. Niet de donkere blik van Kain. Het is, denk ik wel eens, de blik van Rembrandt : hoe die kijkt naar arme en rijke mensen, naar mooie en lelijke, gelukkige en ongelukkige. Wij hoeven ze niet te schilderen, maar we mogen ze bewonderen of met ze meevoelen, en waar nodig, waar mogelijk, iets met ze, iets voor ze te doen. Je zou empathie het mooiste instrument van de heilige Geest kunnen noemen. Het is niet hetzelfde als sympathie. Sympathie is gemakkelijker, begint vooral in jezelf, kan een aanzet zijn tot empathie, maar empathie, je open stellen naar de ander betekent nu juist dat je onzelfzuchtig, zelfs opofferingsgezind bent, je ego en zijn sympathieën even vergeet.

Empathie, compassie, openheid is het 'geraakt' en 'aangeraakt' worden door de ander. Het leidt bij ons, op onze beurt ook tot 'raken' en 'aanraken' van de ander. Ieder evangelieverhaal vertelt daarover. Jezus doet in feite niet anders. Een grote vergissing die wij mensen heel vaak maken, uit kortzichtigheid, angst of egoïsme, is dat wij onderlinge eenheid niet zoeken in geraakt worden en ontmoeting, maar in wat we

'waarheid' of zelfs 'de waarheid' noemen. Politici en theologen zijn daar heel sterk in. En toch : waarheid, daar komen we langzamerhand achter, is veranderlijk, zoals wijzelf veranderlijk zijn. En filosofie en theologie veranderen mee. Wetenschappelijke waarheid - veelal in getallen - is nodig om deze wereld te doen functioneren, maar dé waarheid over de mens en zijn geest bestaat niet. Die pretentie of illusie heeft nergens tot droeviger gevolgen geleid dan bij Christenen en Moslims. De corruptie van het beste blijkt daar tot op de dag van vandaag de slechtste te zijn. Te grote bezorgdheid voor waarheid leidt van oudsher tot fanatisme, in deze tijd zelfs tot terrorisme. De waarheid is een hulpmiddel en moet in dienst staan van eenheid en liefde in deze wereld. Ook de ware godsdienst bestaat niet, kan niet bestaan, in een schepping die nog in volle gang is. Wat wel bestaat, veel ouder en veel dieper, is het verlangen van de mensheid naar God, naar eenheid, naar liefde, naar openheid, naar de ander dus. Alleen langs die weg van medemenselijkheid, die uit vele wegen bestaat, kan de Geest haar werk doen. Het is de enige weg die het kwaad uit ons uitdrijft.

Het is de weg van het geloof. Hoe chaotisch en ontmoedigend het kwaad in de wereld van vandaag vaak ook is : we zien in diezelfde wereld óók steeds meer contact, ontmoeting, eenheid ontstaan onder mensen. Wat wij de laatste halve eeuw buiten én binnen onze kerken hebben gezien - ook in deze Dominicusgemeente - is dat de hang naar waarheid en naar zelfbehoud is verminderd, gerelativeerd. De akelige aandacht voor de waarheidsregels van het eigen instituut, met name over seksuele zaken, die zoveel mensen nodeloos ongelukkig maakten, en waar het gehele geloof soms achter leek te verdwijnen, blijkt steeds meer tot het verleden te behoren. Zelfs de paus van Rome doet nu mee. In plaats van die gerichtheid naar binnen, zien we overal een open blik naar buiten : een streven naar sociale en politieke gerechtigheid, in de eigen samenleving en op zo veel plaatsen in de wereld waar mensen lijden onder oorlog, honger of dictatuur. Daarom ook is er een groeiend besef dat wij, de vele kerken en geloven, één front zouden moeten vormen met alle mensen van goede wil tegen het kwaad van onze tijd, tegen de schandalige armoede, tegen de even schandalige kapitalistische wildgroei overal op onze mooie aarde.

Misschien is het wel de meest waardevolle geestelijke verworvenheid van onze tijd dat wij dat zijn gaan beseffen. We hebben Gods geest niet ontvangen om in een hogere, 'geestelijke', 'spirituele' wereld te leven, daarin weg te vluchten. De Bijbel wijst niet naar boven maar naar het hier en nu, naar deze aarde waarvan de geest het aanschijn wil en kan vernieuwen, door Gods scheppingswerk voort te zetten. De Bijbel wijst naar eenheid, naar medemenselijkheid. Wij hoeven niet langer de diep ingeroeste vergissing uit het verleden te begaan toen de geest te vaak los van de materie werd gedacht, los van het stof van deze aarde, van het menselijk lichaam. Die zogeheten 'bovennatuur' heeft veel kwaad in de hand gewerkt. Spiritualiteit zonder deze aarde, zonder ons lichaam, is niet Bijbels. De geest staat in dienst van de materie waar onze samenleving van is gemaakt, moet er het kwaad uitbannen en haar glorie openbaren. En die glorie is groot. God zag dat het goed was, en is, zeer goed. Daar verandert het mysterie van het kwaad, hoe wreed en angstwekkend soms ook, niets wezenlijks aan. De blijde boodschap blijft dat wij samen daar voor kunnen zorgen : blijft medemenselijkheid, blijft eenheid. Laten we daar naar blijven leven. Zo moge het zijn.

Henk Hillenaar

gelezen: fragmenten uit Genesis 3 en 4